

Падалка О. А.,
здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті з урахуванням наукових поглядів вчених проаналізовано підходи до тлумачення таких понять, як «відповідальність» і «юридична відповідальність». Надано авторське бачення «юридичної відповідальності Національної поліції України». Зазначено, що в разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть адміністративну, кримінальну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність. Наголошено, що питання відповідальності Національної поліції України поки що не отримало належного законодавчого врегулювання.

Ключові слова: юридична відповідальність, Національна поліція України, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

Постановка проблеми. Права, повноваження та обов'язки як окремі елементи правового статусу пов'язані з правомірною поведінкою суб'єкта, тобто коли він діє в межах та відповідно до вимог закону. Однак іноді суб'єкти у своїх діях з тих чи інших причин і мотивів виходять за законодавчо встановлені межі, вчиняючи таким чином правопорушення. Саме тут вступає в дію ще один дуже важливий елемент правового статусу будь-якого суб'єкта правовідносин – юридична відповідальність. Це стосується і правового статусу органів Національної поліції України.

Стан дослідження. Проблема розуміння юридичної відповідальності, незважаючи на те, що їй приділено значну увагу як у загальній теорії права, так і в галузевих юридичних науках, до теперішнього часу залишається дискусійною. Окремим аспектам юридичної відповідальності, у тому числі державних службовців, приділялась увага в роботах В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, Д.М. Бахраха, Л.М. Бородіна, В.В. Зуй, М.І. Іншина, І.А. Картузової, С.В. Ківалова, А.Т. Комзюка, Н.М. Неумивайченка, Г.А. Нестерової, С.В. Подкопаєва, П.М. Рабіновича, Ю.М. Старилова, Л.А. Сироватської, Ц.А. Ямпольської та інших науковців. Проте єдиного бачення поняття та сутності юридичної відповідальності серед дослідників немає і зараз. Втім, незважаючи на множинність позицій у розумінні юридичної відповідальності, кожен із науковців, як правило, прагне сформулювати універсальну дефініцію, яка влаштовувала б представників більшості галузей права.

Саме тому **метою статті** є характеристика видів юридичної відповідальності Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Розгляд основного питання дослідження пропонуємо розпочати з визначення ключових понять.

З етимологічної точки зору відповідальність в українській мові розуміється як покладене на кого-небудь або узятє будь-ким зобов'язання звітувати про свої дії, що спричиняє за собою прийняття провини за можливі негативні наслідки [1, с. 79]. У тлумачному словнику С.І. Ожегова зазначено, що відповідальність – це передусім необхідність відповідати за свої дії, тобто

бути відповідальним за них [2, с. 412]. Згідно з філософським сприйняттям відповідальності, вона охоплює здатність людини своїми діями досягати певного результату, а також пов'язані з цим питання схвалення чи осуду вчинків людини, винагороди чи покарання [3, с. 299–300]. В етиці відповідальність – це визначеність, надійність, чесність щодо себе та інших; це усвідомлення і готовність визнати, що результат, який ти отримувеш в ході твоїх вчинків і дій, і є наслідок твоїх вчинків (дій) [4, с. 683].

Отже, виходячи з аналізу вищезазначених наукових підходів до поняття відповідальності взагалі, відзначимо, що це соціальний обов'язок особи відповідати за свої вчинки і дії, а також за наслідки цих вчинків і дій. Крім того, соціальний обов'язок особи можна охарактеризувати як суспільну вимогу, звернену до неї, необхідність співвідносити характер своєї поведінки (своїх дій) зі встановленими в суспільстві правилами та поведінкою інших учасників суспільних відносин, усвідомлювати можливі негативні наслідки такої поведінки та в разі настання цих наслідків перетерпіти для себе певні несприятливі наслідки у вигляді позбавлень, обмежень, покладання додаткових зобов'язань тощо.

Переходячи до аналізу юридичної відповідальності, відзначимо, що в науковій літературі існує значна кількість підходів щодо визначення сутності цього поняття. Так, авторський колектив російського підручника «Теорія держави і права» трактує юридичну відповідальність як «застосування до правопорушника передбачених санкцією юридичної норми заходів державного примусу, які виражаються у формі позбавлень особистого, організаційного або майнового характеру» [5, с. 418].

Деякі науковці акцентують увагу на тому, що юридична відповідальність насамперед виражає негативне ставлення суспільства до протиправної поведінки, яке виражається в застосуванні до особи санкцій за скоєне правопорушення. О.С. Юффе та М.Д. Шаргородській у своїй роботі «Питання теорії права» стверджують, що юридична відповідальність – це захід державного примусу, який базується на юридичному та громадському осудженні поведінки правопорушника та проявляється у встановленні для нього певних негативних наслідків у вигляді обмежень особистого чи майнового характеру [6, с. 314–318]. О.Ф. Скакун відзначає, що юридична відповідальність – це передбачені законом вид і міра державно-владного примусу, коли певна особа за скоєне правопорушення зазначає втрат особистого, організаційного або майнового характеру [7, с. 466]. За В.В. Лазаревим, юридична відповідальність – це передбачена санкцією правової норми міра державного примусу, у якій висловлюється державний осуд винного в правопорушення суб'єкта і яка полягає в понесенні ним негативних наслідків і обмежень особистого, майнового або організаційного характеру [8, с. 41].

Таким чином, юридична відповідальність – це обов'язок особи, яка вчинила правопорушення, зазнати для себе відповід-

ні, встановлені державою в законодавстві у вигляді правових санкцій, негативні наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру. Застосування до особи заходів юридичної відповідальності відбувається тільки у встановленому законодавством порядку.

Юридична відповідальність має характерні ознаки, а саме:

- настає лише за ті діяння, які передбачені нормами чинного законодавства;

- накладається тільки за скоєні протиправні вчинки або протизаконні дії, що вчиняються;

- накладається компетентними державними органами в ході визначеної законом процедури;

- виражається в настанні для правопорушника відповідних негативних наслідків, вид і міра яких визначаються законом;

- виконання правопорушником обов'язків, які покладаються на нього у зв'язку з притягненням до юридичної відповідальності, забезпечується силою державного впливу аж до примусу.

Отже, спираючись на вищезазначене, вважаємо, що відповідальність поліцейських слід розуміти як їх обов'язок зазнати для себе визначені законодавством негативні наслідки певного виду і міри за порушення чинного законодавства під час виконання своїх завдань і функцій. Слід зазначити, що, якщо поліцейський вчинив протиправні дії не під час перебування на службі, то він буде притягатися до відповідальності як звичайна особа.

У Законі «Про національну поліцію України» [9] зазначено, що в разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть адміністративну, кримінальну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність відповідно до закону.

Адміністративна відповідальність – це різновид правової відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні відповідати перед повноважним державним органом за свої неправомірні дії та понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку [10, с. 19]. На думку І.А. Галагана, адміністративна відповідальність – це застосування до винних у скоєнні адміністративних проступків у встановленому порядку уповноваженими на те органами і посадовими особами адміністративних стягнень, закріплених в санкціях адміністративно-правових норм, що містять державне і суспільне їх засудження, осуд їх особистості та протиправного діяння, що виражається в негативних для них наслідках, які вони зобов'язані виконати та які мають на меті їх покарання, виправлення і перевиховання, а також охорону суспільних відносин у сфері державного управління [11, с. 10].

Для кращого розуміння сутності та правової природи адміністративної відповідальності слід навести її ознаки та особливості [12, с. 237–238]:

- застосовується за правопорушення, що характеризуються відносно невисоким ступенем суспільної небезпеки, внаслідок чого реакція на такі дії держави є менш суворою, на відміну від злочинів, що становлять високу суспільну небезпеку як для державних і суспільних, так і приватних інтересів;

- адміністративна відповідальність накладається уповноваженими на те державою суб'єктами, перелік яких міститься у розділі III КУпАП [13];

- характеризується особливим, спрощеним процесуальним режимом застосування заходів примусу, що створює умови для більш оперативного розгляду справ, проте містить необхідні гарантії законності;

- суб'єктами адміністративної відповідальності є як фізичні, так і юридичні особи (зокрема, юридичні особи несуть адміністративну відповідальність за порушення антимонопольного законодавства, законодавства про банки та банківську діяльність);

- виключно законами України визначаються діяння, які є адміністративними правопорушеннями, і відповідальність за такі діяння [14];

- до винних осіб у вчиненні адміністративних правопорушень застосовуються примусові заходи – адміністративні стягнення, передбачені ст. 24 КУпАП, а також у випадках, передбачених законом, заходи впливу [13];

- адміністративна відповідальність являє собою певне праворідношення, у якому одна сторона наділена правомочностями щодо застосування примусових заходів, а інша – зобов'язана понести таку відповідальність у визначеному законом порядку.

Аналіз ознак адміністративної відповідальності дає змогу виділити її підстави: нормативну (система норм, що регулюють ці праворідносини); фактичну (діяльність конкретного суб'єкта, що порушує визначені законом адміністративно-правові норми), процесуальну (акт, рішення уповноваженого державою суб'єкта щодо визначення конкретного заходу впливу за вчинене адміністративне правопорушення) [12, с. 238].

Види адміністративних стягнень закріплені в Кодексі України про адміністративні правопорушення. До них належать [13]:

- 1) попередження – письмове або в іншій формі офіційне застереження уповноваженою посадовою особою громадянина про недопустимість вчинення ним адміністративних правопорушень;

- 2) штраф – майнове стягнення, або вилучення в порушника певної грошової суми на користь держави;

- 3) оплатне вилучення предмета, який був засобом вчинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (виявляється в його примусовому вилученні з наступною реалізацією та передачею одержаної суми власнику за вирахуванням витрат на реалізацію вилученого предмета);

- 4) конфіскація предмета, який був знаряддям вчинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, виявляється в примусовому невідшкодованому вилученні цього предмета у власність держави. Конфіскованим може бути тільки предмет – приватна власність порушника, якщо інше не передбачено законодавчими актами;

- б) позбавлення спеціального права, наданого цьому громадянину, на строк до трьох років за грубе чи систематичне порушення порядку користування цим правом (стосується тільки права керувати транспортними засобами та права полювання);

- 6) виправні роботи: призначаються на строк до двох місяців із відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, з утриманням до 20% її заробітку у власність держави. Виправні роботи призначаються районним (міським) народним судом (народним суддею);

- 7) адміністративний арешт: встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до 15 діб. Адміністративний арешт призначається районним (міським) народним судом (народним суддею) [13].

Щодо адміністративної відповідальності поліцейських, то згідно зі статтею 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення [13] вони несуть відповідальність за адміністративні правопорушення відповідно до дисциплінарного

статуту. Зокрема, за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарних норм, вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення тиші в громадських місцях, за неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. До поліцейських осіб не можуть бути застосовані громадські роботи, виправні роботи й адміністративний арешт [13].

У разі порушення правил дорожнього руху водіями транспортних засобів поліції штраф як адміністративне стягнення до них не застосовується. У випадках, зазначених вище, органи (посадові особи), яким надано право накладати адміністративні стягнення, передають матеріали про правопорушення відповідним органам для вирішення питання про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності [13].

Наступним видом відповідальності, до якої можуть бути притягнені працівники поліції, є кримінальна. За своєю сутністю кримінальна відповідальність схожа на адміністративну, однак вона застосовується тільки за правопорушення з високим рівнем суспільної небезпеки, відрізняється набагато суворішими санкціями, вид і міра яких визначаються виключно Кримінальним кодексом України. Призначити кримінальне покарання особі може суд у порядку відповідного провадження. Як і у випадку з адміністративною відповідальністю, кримінальна відповідальність до поліцейського, як до виконавця державних функцій, застосовується тільки в тому випадку, якщо вчинений ним злочин пов'язаний з його посадовим становищем.

Одне з ключових місць серед видів відповідальності поліцейських займає дисциплінарна відповідальність. Службова дисципліна означає виконання працівниками органів внутрішніх справ установлених законодавством України правил. На думку Ю.П. Битяка, дисциплінарна відповідальність – це винне порушення трудової дисципліни і службових обов'язків. Такі порушення можуть бути виражені як у діях, так і у бездіяльності, допускаються як свідомо, так і з необережності [15]. Загальними ознаками дисциплінарної відповідальності є такі:

- її підставою є дисциплінарний проступок;
- за такий проступок передбачено накладення дисциплінарного стягнення;
- стягнення застосовує уповноважений на те орган (посадова особа) в порядку підлеглості;
- межі «дисциплінарної влади» цього органу (посадової особи) чітко встановлено правовими нормами;
- службовець, на якого накладено дисциплінарне стягнення, може його оскаржити у вищий орган (вищий посадовий особі) або в суд;
- за один дисциплінарний проступок може бути накладено лише одне дисциплінарне стягнення.

До особливостей дисциплінарної відповідальності працівників поліції слід віднести такі:

- 1) регламентується спеціальним нормативно-правовим актом;
- 2) правові норми, за порушення яких поліцейський може бути притягнений до такої відповідальності, містяться як у законах, так і в інших нормативно-правових актах;

3) передбачає специфічні заходи дисциплінарного впливу, які відповідають характеру виконуваних функцій органами поліції;

4) відповідальність настає за порушення не тільки правових норм, а й морально-етичних правил поведінки службової та посадової особи поліції.

Підставою для притягнення поліцейського до дисциплінарної відповідальності є скоєння ним дисциплінарного проступку, тобто вчинення дій, що порушують встановлену службову дисципліну, паплюжать честь і суспільний імідж Національної поліції України як органу правопорядку.

Дисциплінарну відповідальність особи рядового і начальницького складу згідно із законом «Про Національну поліцію України» несуть за нормами Дисциплінарного статуту Національної поліції України. Однак цей нормативно-правовий акт досі не прийнятий. Отже, маємо ситуацію, за якої є закон, що встановлює дисциплінарну відповідальність, проте немає чіткого механізму її застосування.

Останнім видом відповідальності є цивільно-правова відповідальність. Цивільно-правова відповідальність – це додатковий або новий щодо невиконаного обов'язок боржника-правопорушника за рахунок власного майна відновити порушений внаслідок невиконання чи неналежного виконання зобов'язання майновий стан кредитора (потерпілого) або компенсувати немайнові (моральні) втрати останнього [15, с. 47]. Ця відповідальність зобов'язує працівника поліції відшкодувати шкоду, завдану внаслідок порушення ним своїх службових обов'язків, відповідному органу, службі чи підрозділу, з якими він перебуває у службово-трудова відносинах. Фактичною підставою матеріальної відповідальності працівників поліції є майнове правопорушення – винне і протиправне невиконання або недбале виконання працівником поліції його службово-трудова обов'язків за трудовим договором (контрактом), що призвело до завдання прямої дійсної шкоди органу, службі чи підрозділу поліції [16].

Умовами, за яких настає цивільно-правова відповідальність поліцейського, є:

- а) протиправна поведінку працівника поліції;
- б) наявність прямої дійсної шкоди;
- в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою поліцейського та настанням шкоди;
- г) наявність вини.

Серед способів відшкодування шкоди, заподіяної працівником поліції, виділяють добровільний (за заявою працівника поліції), адміністративний (за розпорядженням начальника), судовий (за рішенням суду) [16].

Висновки. Резюмуючи проведені дослідження, можемо зробити висновок про те, що питання відповідальності поліції поки що не отримало належного законодавчого врегулювання. Зокрема йдеться про те, що досі не прийнято Дисциплінарний статут Національної поліції України – основний нормативно-правовий акт, у якому визначаються підстави та порядок притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності. А отже, відсутня дуже важлива гарантія забезпечення режими законності їх діяльності.

Література:

1. Словарь русского литературного языка. – Т. 8. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 483 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Изд-во АН СССР, 1984. – 625 с.
3. Философский словарь / под ред. М.М. Розенталя. – М., 1973. – 333 с.

4. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность / Е.А. Лукашева. – М. : Наука, 1986. – 326 с.
5. Теория государства и права : [учеб. для юрид. вузов и фак-тов] / под ред. А. Б. Корельского и В.Д. Перевалова. – М. : Норма-Инфра, 1998. – 570 с.
6. Иоффе О.С. Вопросы теории права / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский. – М. : Госюриздат, 1961. – 381 с.
7. Скакун О.Ф. Теория государства и права : [учебник]. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
8. Лазарев В.В. Общая теория права и государства : [учебник]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2002. – 517 с.
9. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
10. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України / С.Т. Гончарук. – К. : КМУЦА, 1995. – 78 с.
11. Галаган И.А. Теоретические проблемы административной ответственности по советскому праву : автореф. дис. д-ра юрид. наук / И.А. Галаган. – К., 1971. – 21 с.
12. Надобко С.В. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи / С.В. Надобко // Право і суспільство. – 2014. – № 52. – С. 223–228.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення : станом на 01.02.2014 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Ст. 1122.
14. Рішення Конституційного суду України від 30.05.2001 р. №7-рп/2001 зі справи № 1-22/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 24. – Ст. 57.
15. Адміністративне право України : [підруч. для юрид. вузів і фак.] / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гарашук та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – Х. : Право, 2001. – 528 с.
16. Теорія держави та права : [підручник] / [Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.]; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Липкан, 2011. – 576 с.

Падалка А. А. Юридическая ответственность Национальной полиции Украины

Аннотация. В статье с учетом научных взглядов ученых проанализированы подходы к трактовке таких понятий, как «ответственность» и «юридическая ответственность». Предоставлено авторское видение юридической ответственности Национальной полиции Украины. Отмечено, что в случае совершения противоправных действий полицейские несут административную, уголовную, гражданско-правовую и дисциплинарную ответственность. Сделан акцент на том, что вопрос ответственности Национальной полиции Украины пока не имеет должного законодательного урегулирования.

Ключевые слова: юридическая ответственность, Национальная полиция Украины, административная ответственность, уголовная ответственность, гражданско-правовая ответственность, дисциплинарная ответственность.

Padalka O. Legal liability of National police in Ukraine

Summary. In the article on the basis of scientific views analyzed approaches to the interpretation of such concepts as “responsibility” and “legal liability”. Courtesy of the author’s vision of “a legal responsibility of the National Police of Ukraine”. It is noted that in the case of illegal police actions are administrative, criminal, civil and disciplinary liability. Emphasized that the issue of the national police still did not find a proper legislative regulation.

Key words: legal liability, National police in Ukraine, administrative liability, criminal liability, civil liability, disciplinary liability.